

ДЕТСКОТО ПРИКАЗНО ТВОРЧЕСТВО – ПРОЕКТИВНА МЕТОДИКА ЗА ПОЛОВА ИДЕНТИФИКАЦИЯ НА ДЕЦАТА ОТ ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Рени Христова

Диагностиката чрез приказки е една от сравнително новите и все още непопулярни методики за изследване на процесите на идентификация (личностна, поведенческа и в частност полова), настъпващи в периода на предучилищната възраст. И приказките, и детското приказно творчество като проективни методи са подходящи за педагогически изследвания на деца от предучилищна възраст. Те не изискват специални условия за провеждане, което ги прави достъпни и приложими в педагогическата практика.

Приказката активизира емоционалната, интелектуалната и поведенческа сфера на детето. Чрез приказката – плод на детската фантазия – ние се докосваме до вътрешния душевен свят на детето, разбираме неговите чувства и емоционално състояние. Процесът на съчиняване на приказки е една от формите на детска творческа дейност, която се проявява като резултат от индивидуалния му опит (ответна реакция на промените, настъпващи в заобикалящия го свят, на желанията и потребностите му). Детското приказно творчество дава богат материал за изследване проекцията на личността, като позволява да се проучват както отделни психически функции, така и личностни образувания и качества. От една страна, достъпността на приказката като диагностично средство се обуславя от близостта ѝ до душевността на детето, а от друга, от технологията на диагностична процедура – неопределеността на стимулиращия материал и отсъствието на оценъчно отношение от страна на изследователя.

В настоящата разработка се представя само един от многото възможни начини за диагностика чрез приказки.

Целта е теоретично да се обосноват възможностите на детското приказно творчество като проективна методика, да се представи диагностичната процедура при неговия анализ, за да се подпомагане процесът на полова идентификация на децата от предучилищна възраст.

Приказката в живота на детето

Приказката заема съществено място в живота на детето, но ролята ѝ е различна през етапите на детството. Различията се открояват както по отношение на възприемането, въздействието и съпреживяването, така и в предпочитанията относно тематиката, сюжета и героите, с които детето често се идентифицира.

Какво е приказката за детето – възшебство, илюзия, лъжа, бягство от действителността, реалност? Само една от посочените характеристики или всички взети заедно? На този въпрос не може да се даде еднозначен, точен и изчерпателен отговор. Една от причините е в различното възприемане на приказката от децата и от възрастните. И макар, че всеки от нас в детството си се е потопявал в илюзорния свят на приказките, където се случват чудеса, където всичко е възможно, то станали възрастни трудно преминаваме извън границите на рационалното мислене. Но всички ние виждаме и знаем как децата възприемат приказка: мълчат, омагьосани от приказните послания, не обсъждат и не критикуват. Без да мъдруват, без да разсъждават над разказаната история, те просто навлизат в нея със своето необятно и необременено въображение. Знаем, че въображението има особено значение в психическия живот на детето от предучилищна възраст. То спонтанно се насочва към дейности, които му дават възможност да разгърне своето въображение, да открие нови начини за фантазиране и макар че различава измисленото от реалното, благодарение на въображението трудно установява границата между тях. На тази особеност се дължи и известното влечение на детето към всичко фантастично – в игрите, във филмите, в приказките. То се увлича и преживява както от приказките, които му разказваме, така и от собственото си приказно творчество. Именно този естествен детски стремеж към фантазиране, силното желание на детето да слуша, разказва и съчинява приказки прави възможно използването на приказката с диагностична цел.

За разлика от възрастния детето не умее да управлява своето въображение, нито своите емоции, слаба е и критичността му към проявите, рожба на въображението. Ограничеността на въображението на възрастните е свързана със стереотипността на логическите връзки. Дейността на въображението в детството е интензивна и мястото на въображението в психическия живот на детето е значително, в сравнение с този на възрастните (2, 16–19).

Символиката, характерна за приказките е друга особеност, която привлича детето към тях и която ги прави достъпни за диагностициране. В

приказните образи са наслоени символите на колективното безсъзнателно. Тези символи се срещат в митовете, религиите, понякога в сънищата. Езикът на символите не е “митичен” или “маскировъчен” – това е естествен език на нашето безсъзнателно, така както думите – език на нашето съзнание (по Б).

Символите, дошли от дълбоки векове, са близки и понятни за детето и като емоционален стадий на човека присъстват в тялото на неговия ембрион (5, 90). Както отбелязва К. Юнг дългогодишната привичка към логическо мислене извежда възрастния от света на символите. Символите остават само в съновиденията. Това е главната причина в различното възприемане на народните приказки от възрастните и децата. Освен това възрастният в живот си създава много свои индивидуални символи, и те по-често се срещат в неговия безсъзнателен език, отколкото символите на колективното безсъзнателно. В символиката, съдържаща се в детското приказно творчество, анализирайки използваните символи, са и възможностите да открием вътрешния свят на детето – неговите желания, страхове или образи, с които се идентифицира.

Приказките помагат за емоционалното благополучие на детето, за доброто му психическо здраве. Чрез проиграването на приказните роли то дава воля на своите чувства, насочва ги и по този начин може да ги управлява. Първата стъпка към тяхното управление е осъзнаване на негативните чувства. Втората крачка е тяхното проиграване, за което може да помогне приказката. Влизането в различни роли (на приказни герои или в приказни злодеи) е начин да се помогне на детето да управлява своята агресия. Освен това, играта е възможност за коригиране на поведението (ако си страхлив – можеш да се изявиш като “безстрашен”; или ако си “лош” – можеш да станеш “добър”). Превъплъщаването в приказни герои помага на детето да разбере, че грешката е поправима, че след като постъпи грозно, може да поправи стореното – да стане добро, а не да остане лошо завинаги. Детето постепенно и непринудено осъзнава, че това не е постоянно, а временно качество, проявяващо се в конкретната ситуация.

Необходимо е да се обърне внимание на казаното от Б. Шелби. Детето слуша, повтаря и измисля разкази и приказки, дава воля на своите чувства, излива доза природна агресия. Някои разкази предизвикват у него страх, но този страх е примесен с удоволствие и възбуда. Неправилно е да се смята, че детето е защитено от подобна емоция. Напротив, желанието епизодично да си спомня мрачни и въображаеми ситуации е признак на добро психическо здраве. И обратно постоянният отказ да се слушат разкази, съдържащи

елементи на тревога и безпокойство, може да бъде признак за психически нарушения. Изходът от сложната ситуация на живота – това винаги е признак на неувереност и страх, и ако страхът не се явява следствие на реална заплаха, то можем да говорим за определено нарушение в душевното състояние на детето (4, 10).

И още една важна роля на приказката: слушайки я, детето се идентифицира с главния герой. А героят обикновено се намира в опасна ситуация. Действието на приказката започва с това, че героят, оказващ се в трудно положение няма никакви роднини около себе си и сам трябва да се справи със сполетялата го беда. И той винаги побеждава, защото не бяга от опасността, а максимално използва своя потенциал и действа адекватно. Преживяната във въображението опасната ситуация, намалява страха у детето, повишава неговата самоувереност, помага му да действа, съсредоточавайки усилията си върху преодоляване на трудностите, породени от ситуацията, извежда положителните и потиска отрицателните си емоции.

Приказката и половата идентификация на детето

Приказката може да повлияе и върху половата идентификация на детето, а чрез детското приказно творчество може да се установят протичащите процеси на полово идентифициране в предучилищна възраст.

Възрастта от три до седем години е период, в който настъпва половото самоосъзнаване на детето. От психологическа гледна точка това е периодът на формиране на два от важните компонента на психичния пол – половата идентичност и половата роля. От педагогическа гледна точка е необходимо да помогнем на детето в този сложен процес на формиране на базисните структури на пола, повлияни от противоречивите, не винаги съответстващи на биологичния пол поведенчески реакции и стил на поведение, които то наблюдава и чрез които формира собствен модел на поведение. Как да се държи – като мъж или като жена – ако маминият стил на поведение е маскулинен, а бащиният – фемининен; ако образците на поведение, които възприема са объркващи; ако трудно се открояват поворолевите стереотипи? При отговора на тези, вълнуващи детето въпроси, може да помогне приказката. В приказките типът поведение на героите-мъже винаги е маскулинен, а на жените – фемининен.

Приказката е близка до детското светоусещане, защото то е емоционално чувствително към възприемането на света. В нея има не само вълшебни образи, на които детето се наслаждава и проявява определени симпатии, но и приказни герои, носители на конкретни половоролеви качества, които децата възприемат без коментар, не подлагат на анализ и съмнение. Така както в приказката винаги има точна граница: това е добро, а това е зло, този персонаж е лош, а този – добър, така има и граница между мъжките и женските качества, между проявите на мъжественост и женственост. От приказката детето научава, че Змеят е победен и Доброто побеждава, а победителят е смелият, силен и храбър Юнак; че сиротото момиче, печели любовта на Принца или Царя чрез доброто си сърце и честността си. Тази приказна логика подрежда сложните чувства на детето – благополучният изход му позволява да повярва, че винаги се намира изход от ситуацията, но трябва да притежаваш определени качества. И малкото момче иска да прилича на добрия, на смелия, на храбрия, т. е. идентифицирането с героя, носител на типични мъжки качества, протича естествено и непринудено, а малкото момиче – се опитва да бъде като отзивчивата, добронамерена и трудолюбива девойка – ценности, на които може да се научи от приказките. В момента на слушане, разказване или съчиняване на приказка сюжетите и героите живеят в реалния свят на детето, придобиват плът и стават еталони за добро и лошо, за маскулинно и фемининно. Развитието на сюжетното действие в приказките, характеризиращо се с определена стереотипност, се възприема лесно и запомня бързо от детето, освен това позволява пропуски и допълнения. Затова съчиняването на приказки е както интересна и забавна, така и достъпна творческа дейност за детето от предучилищна възраст.

Проективна методика за полова идентификация

Проективните методики представляват специална техника на клинико-експериментално изследване на тези особености на личността, които най-малко са достъпни за непосредствено наблюдение или въпросно проучване. Те отразяват като на екран най-съществените аспекти на личността, тяхната взаимовръзка и цялост на функциониране (3, 12).

В детското приказно творчество могат да се открият много особености на личностното развитие – характер, личностни качества, половоролева идентификация и пр. Този метод на диагностика е основан на принципа на проекцията и притежава особеностите на проективното изследване. Целта в

работата на педагога е въз основа на детския разказ да построи “екранно” изображение, така че то да бъде структурирано идентично, максимално подробно, за да даде най-пълна характеристика на проучваното явление.

В технологията за ефективна проекция се открояват следните особености:

1. Установяване на доверие (предразполагане към споделяне и откровеност, без да се навлиза и нарушава вътрешното пространство и душевен свят на детето).

2. Уточняване на средства за проекция (вълшебството на приказката, фантазия, отсъствие на ограничения, неопределеност на инструкцията и т.н.).

3. Какво е собственото семантично пространство (опита на детето).

4. Отчитане на действия за психологическа защита (ако се използват такива).

Проекцията може да бъде изразена по различни начини. Единият включва рамките и шаблоните на мислене и усещане, от които е необходимо да се “извади” човек, да се освободи от ограниченията, и това е работа на педагога – да помогне на детето в процеса на съчиняване да освободи своето въображение. Другият включва процесите на заместване, пренос, сливане и т.н., които възникнат по време на разказа, т.е. въз основа на получената проекция много точно да се отчитат индивидуалните особености.

С оглед установяване на половата идентификация, **молим детето да измисли и разкаже история, приказка, вълшебен разказ, в който героите действат в ситуации, в които трябва да проявяват типични мъжки или типични женски качества.** Именно този начин на работа с приказката дава богат материал за диагностика на половата идентификация на детето.

За по-голяма обективност педагогът или родителят трябва не само да отчита реакциите на детето, но и да направи пълен анализ на продукта на детското творчество – приказката, която условно отнасяме към художественото произведение, авторът на което не комбинира образите случайно, както по време на съновидение или безсмислено мечтание. Напротив, приказката следва вътрешната логика на развиващия се образ, а вътрешната логика е обусловена от връзката, която установява произведението между вътрешния свят на детето и външния социален свят.

Най-общо **анализът на структурата и съдържанието на приказката** може да включва следните стъпки:

1. **Темата на приказката** (например: за любовта, за животните, за смелостта и др.). Отбелязва се оригиналността или взаимстването на сюжета, влиянието на социалната среда върху творчеството на детето.

2. Много важен е **анализът на героите и образите**:

а) отделят се **главните и допълнителните**;

а) класифицират се на **добри и лоши**, на такива, **които помагат и които пречат**, а също и **според изпълняващите функции**;

в) особено внимателно се разглеждат тези **герои, които са отделени от самият автор на приказката посредством емоционална окраска, преувеличаване** и т.н. Също е необходимо да се обърне внимание на “отпадането на образите”, на изопачаването. Например, в структурата на семейството героите са със заместени функции на половите роли.

Една от основните задачи на този етап е **определянето на героя, с който се идентифицира авторът**. Това се изяснява по личностните реакции в хода на наблюдението на детето, а също така се уточнява с насочващи въпроси (например: “Кой от героите на теб най-много ти хареса?”). Трябва да отбележим, че положителният герой и този, с който се идентифицира детето, не винаги съвпадат.

3. **Анализ на затрудненията**, които можем да разделим на **външни и вътрешни**. Първите предполагат невъзможност за постигане на целта, заради различни прегради (огромни реки, непроходими гори, чудовища в пещери и т.н.). Вторите, характеризират ресурсната база на човека (страхливост, алчност, злоба, физическа слабост, героизъм и т.н.).

4. **Начини за справяне със затрудненията**. Анализ на способите, отразяващи типичен репертоар на героите. Това може да бъде убийство, измама, психологическо манипулиране и други.

5. **Набор от индивидуални естетически стандарти**, предписващи кога трябва да се сърдим, кога трябва да се обиждаме, кога да чувстваме вина, да се радваме или да усещаме правотата.

При анализа се отбелязва не само основният текст на приказката, но и всички подробни изказвания, коментари, шеги по време на разказа, смях, продължителни паузи. В това число грешки, уговорки, неразбираемо бърборене.

Въз основа на задълбочения анализ на детското приказното творчество педагогът може да изгради личностна характеристика на детето, да установи половото му идентифициране, приоритетните качества, както и смущения, неразположения, притеснения в общуването с другите. Позовавайки се на констатациите от приказното творчество той може да провокира ситуации,

чрез които да насърчи някои типични прояви в поведението на детето, съответстващи на неговия пол.

Друг вариант за диагностика с приказки е **задаване на детето на метафорична проблемна ситуация**, разказана от педагога във вид на история, приказка, която завършва с въпросителна фраза, отговор на която трябва да даде детето. За да се разгъне напълно детското въображението и да се открие непринудено половото му отъждествяване, при създаването на проблемната ситуация трябва да бъде с голяма степен на неопределеност. Детето се идентифицира с персонажи от приказката, на които придава конкретен облик – типизиращ маскулинността или феминността на героя/ите, проявени в неговите постъпки и действия. В зависимост от емоционалното си състояние то реагира на ситуацията, изложена в приказката, спокойно или обратно – тревожно. Емоционалното му предразположение повлиява и върху състоянието, поведението и качествата, които детето преписва на героите от приказката.

Целта на този тест е да изясни възникват ли спонтанно емоционални явления, които обикновено не се проявяват в поведението на детето, но в същото време действат в него. Този тест е подходящ даже и за деца от ранна възраст, речта на които макар и бедна, изразява чувствата им, може да се проведе, даже и в семейството, защото не изисква специална среда по време на тестването и има проста структура (4). Ако детето прекъсне разказа и предложи неочаквано решение; отговаря бързо, припряно, понижава глас, с признаци, издаващи вълнение на лицето (излишно зачервяване или бледност, изпотяване и т.н.); отказва да отговаря на въпросите появява се настойчиво желание за изпреварване на събитията или започване приказката отначало – всички тези признаци подсказват психологическо нарушение.

В тези моменти детето използва жизнения си опит и се придържа към характерния за приказките “скелет”, за да довърши разказаната приказка или прочетената история, да изрази предпочитанията си към героите и половите си стереотипи. В частите на “скелета” влизат:

- Героят, на кого детето иска да прилича;
- Злодеят, който може да стане пример, ако детето поиска да оправдае неговото поведение;
- Тип човек, възпяващ в себе си образец, който то иска да следва;
- Сюжет – модел от събития, даващи възможност за превключване от една фигура на друга;
- Списък на персонажа, мотивиращ превключването;

- Набор от естетически стандарти, предписващи кога трябва да се сърди, кога да се обижда, кога да се чувства виновен, усещайки своята правота и тържество от победата (1, 243).

Следователно анализът на детското приказно творчество притежава отличителни признаци на проективните методики, което обяснява неговата ефективност:

- неопределеност на стимулиращия материал или инструкцията, благодарение на която детето има свободата в избора на отговора или тактиката на поведение, и която способства за това, че поведението повече от всякога се детерминира не от норми и правила, а от собствена система от мотиви, отношения и човешки ценности;

- дейността на проучвания протича в атмосфера на доброжелателност и при пълно отсъствие на оценъчно отношение от страна на експериментатора, което способства за максимална проекция на личността, не ограничава социалните норми и оценки;

- методиката измерва не тази или онази психическа функция, а по своята същност модуса на личността във взаимоотношенията ѝ със социалното обкръжение.

От гореизложеното произтичат следните **изводи**:

1. Въз основа на детското приказно творчество – какви личностни свойства и функции преписва детето на мъжките и женските персонажи от приказките – може да се направят изводи за индивидуалната система от критерии за “мъжественост” и “женственост”, по които то диференцира половите роли. В приказката, разказа, вълшебната история, разказана от детето персонажите проявяват своите фемининни и маскулинни качества, типизирани в определена от него роля.

2. Анализът на приказното творчество на детето дава възможност да се анализира как то е възприело и персонифицирало нормативната система на обществото за половоролево диференциране, която с еталонните си характеристики влияе върху половата му идентификация.

3. Трябва да отбележим и факта, че отклоненията в процеса на формиране на половоролевите стереотипи, могат да се дължат и на влиянието на социокултурните фактори (мода, обществена феминизация, възпитание и т.н.), които също трябва да се отчитат и да се съобразяват при анализа на детското приказно творчество.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Берн, Э.* Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. М., “Университетская книга” АСТ, 1997.
2. *Новлянская, З. Н.* Почему дети фантазируют? М., Знание, 1987.
3. *Соколова, Е. Т.* Проективные методы исследования личности. Уч. пособие. М., Изд. МУ. 1980.
4. *Шелби, Б.* Открой своего ребенка с помощью тестов. Тюмень., Скорпион, 1995.
5. *Юнг, К. Г.* Архетип и символ. М., 1990.
6. *Юнг, К. Г.* Божественный ребенок: аналитическая психология воспитания. М., Издательство АСТ–ЛТД, 1997.

ДЕТСКОТО ПРИКАЗНО ТВОРЧЕСТВО – ПРОЕКТИВНА МЕТОДИКА ЗА ПОЛОВА ИДЕНТИФИКАЦИЯ НА ДЕЦАТА ОТ ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

РЕНИ ХРИСТОВА

Резюме

В статията теоретично да се обосноват възможностите на детското приказно творчество, представя се диагностичната процедура на неговия анализ, за да се подпомогане процесът на полова идентификация на децата от предучилищна възраст.

Детското приказно творчество дава богат материал за изследване проекцията на личността, позволява да се изследват както отделни психически функции, така и личностни образувания и качества. Близостта на приказката до душевността на детето, отсъствието на оценъчно отношение от страна на изследователя, неопределеността на стимулиращия материал, обуславят достъпността на приказката като диагностична процедура.

CHILDREN FAIRY-TAILART – PROJECTIVE METHODS FOR PRE-SCHOOL CHILDREN SEXUAL-IDENTIFICATION

RENI HRISTOVA

Summary

Theoretical validity of the opportunities of children fairy-tail art is made in the article. The author presents the diagnostic procedure of its analyze because to help the process of pre-school children sexual identification.

Children fairy-tail art gives valuable matter for research the personal projection and enable to study as particular psychology functions as personal qualities. The nearness of the fairy-tail to the children spirit, the absence of researcher assess attitude, the non-definiteness of the cordial material determine the fairy- tail accessible as diagnostic procedure.